

Hur tacklas utmaningen?

—

Tre idrottslärares erfarenheter av att
undervisa elever med grav synskada

Per Källman

Specialpedagogiska institutionen

Examensarbete 15 hp

Magisterexamen med ämnesbredd i Synpedagogik och Synnedsättning 75 hp

HT 2008

Examinator: Kerstin Fellenius

Stockholms
universitet

Sammanfattning

Idrottsundervisning i grundskolan där det finns en elev som har en grav synskada är en stor utmaning. Detta är en intervjustudie med tre idrottslärare som undervisat i grupper där det finns en elev som har en grav synskada. Syftet har varit att undersöka och beskriva deras upplevelser och erfarenheter för att undersöka om det går att finna några faktorer för en framgångsrik och stimulerande idrottsundervisning i dessa grupper. Utifrån dessa lärares erfarenheter har jag velat ta reda på vilka råd de skulle ge till lärare som i framtiden kommer att möta elever med grav synskada. Jag har också velat ta reda på vilket stöd/fortbildning lärarna fått och hur de upplevt stödet.

I resultaten framkommer att lärarna upplever det som svårt att bedriva idrottsundervisning i grupper där en elev har en grav synskada. Lärarna upplever ett dilemma gentemot de seende eleverna och har funderat mycket på hur de ska utforma undervisningen så att det passar alla. Det framkom att det är viktigt att vara väl förberedd och välstrukturerad i undervisningen. Att vara ute i god tid och planera för fortbildning samt ett kontinuerligt stöd är nödvändigt enligt de tre intervjuade idrottslärarna. Hur miljön är utformad spelar en viktig roll, om det finns alternativa lokaler ger en ökad flexibilitet, gruppernas storlek och antal lärare påverkar också undervisningens kvalitet bl.a. Eftersom gravt synskadade i Sverige är en förhållandevis liten grupp är det viktigt för framtida lärare som kommer att möta elever med grav synskada att ta del av dessa tre idrottslärares erfarenheter.

Nyckelord

Idrott och hälsa, idrottsundervisning, anpassad fysisk aktivitet, specialpedagogik, grav synskada, funktionsnedsättning

Förord

I en inkluderande skola är det viktigt att bevaka elevernas rättighet till en likvärdig skolgång och meningsfull undervisning. Att möta och undervisa elever med funktionsnedsättning i idrottsundervisning samtidigt som det kan vara 25 elever till, är ingen lätt ekvation.

Min förhoppning är att denna uppsats ska kunna fungera som en ”plattform” för idrottslärare som i framtiden kommer att möta elever med grav synskada i sin undervisning och att dessa tre idrottslärares erfarenheter kan leda till att idrottsundervisningens kvalité kan ta ytterliggare ett steg i rätt riktning.

Jag vill tacka min familj Anna, Vide och Loa som under denna tid av uppsatsskrivande haft en mer frånvarande pappa. Nu när denna uppsats blir klar ska detta bli bättre. Jag tackar också mina handledare Emmelie Reinson och Örjan Bäckman för ett handfast stöd.

De intervjupersoner som tagit sig tid och delat med sig av sina upplevelser och erfarenheter vill jag också passa på att ge stort TACK!

Örebro 30/10 2008

Per Källman

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
Inledning	4
Syfte	5
Frågeställningar	5
Bakgrund och teoretiska referensramar	6
Barn och ungdomar med synskada	6
Idrotten i skolan och dess styrdokument	6
Idrottsläroutbildningen	8
Stöd för idrottslärare	8
Synskadans betydelse ur ett rörelseperspektiv	9
Tidigare forskning	10
Metod och Genomförande	13
Metodval	13
Urval	13
Etiska aspekter	14
Genomförande	15
Resultat	16
Intervjuperson A – Anna	16
Annas erfarenheter och undervisning	16
Stöd/fortbildning	17
Råd	18
Intervjuperson B – Berit	18
Berits erfarenheter och undervisning	18
Stöd/fortbildning	20
Råd	20
Intervjuperson C – Cecilia	20
Cecilias erfarenheter och undervisning	20
Stöd/fortbildning	21
Råd	22

Sammanfattande resultat	22
Att organisera undervisningen och planera innehållet	22
Lärarnas upplevelser - kan alla göra allt tillsammans?	23
Det upplevda stödet	24
Exempel på faktorer för en framgångsrik idrottsundervisning	25
Diskussion	26
Reflektioner kring metod och genomförande	26
Diskussion av studiens resultat	26
Styrdokumentens intentioner och idrottslärnarnas verklighet	27
Möjligheter och svårigheter	28
Rätt utbildning och rätt stöd för idrottslärnarna	30
En intressant fortsättning	30
Referenser	32
Elektroniska referenser	33
Bilaga 1. Informationsbrev till lärare	34
Bilaga 2. Intervjumall	35

Inledning

Författaren av denna uppsats har arbetat som idrottslärare för synskadade barn och ungdomar på Ekeskolan i Örebro. Dessutom har jag haft förmånen att träffa en hel del skolpersonal som arbetar på olika skolor runt om i Sverige då Ekeskolan och Resurscenter Syn arbetar tillsammans. Min uppfattning är att det finns ett behov av att dela erfarenheter för att höja kvalitén på idrottsundervisningen för elever med grav synskada. De idrottslärare som undervisar elever med grav synskada i sin undervisning är ofta ensamma i sin situation. Det blir en stor utmaning för läraren att anpassa idrottsundervisningen så att den blir meningsfull och stimulerande för eleven med grav synskada såväl som för de andra eleverna.

Min erfarenhet är arbete i mindre grupper där eleverna har ytterligare funktionsnedsättning förutom synskadan. Utgångspunkten i min egen undervisning är att alla kan vara med i idrottsundervisningen på sitt sätt och efter sin förmåga. Utmaningen som pedagog består i att skapa förutsättningar för att alla ska kunna vara med. En fråga jag ofta får när jag berättar att jag arbetar som idrottslärare för elever med synskada är. *Vad kan de göra då?* Det finns en stor okunskap inom detta område generellt och jag vill lyfta fram den erfarenhetsbaserade kunskap som finns.

Jag är intresserad av att ta reda på vilken erfarenhet som finns i grundskolan inom området idrottsundervisning för elever med grav synskada. Detta vill jag göra genom att lyfta fram några idrottslärares erfarenheter. Min förhoppning och tro är att det finns en hel del att lära utifrån detta.

Dessutom vill jag bidra med att sprida lärarnas erfarenheter. Detta för att förhoppningsvis öka möjligheterna för personer med grav synskada att få med sig positiva rörelseerfarenheter från skolan. Detta tycker jag är väldigt viktigt utifrån idrottsämnets syfte om hälsa i ett livslångt perspektiv.

Syfte

Syftet med detta arbete är:

att undersöka och beskriva tre idrottslärares erfarenheter av idrottsundervisning i grupper där det finns en elev som har en grav synskada

att undersöka om det går att finna några faktorer för en framgångsrik och stimulerande idrottsundervisning enligt lärarna, i grupper där det finns en elev som har en grav synskada

Frågeställningar

Efter syftet har följande frågeställningar velats belysas:

- Hur upplever idrottslärarna att undervisningen fungerar i en grupp där det finns en elev som har en grav synskada?
- Vilket stöd/fortbildning har idrottslärarna fått för att kunna möta elever med grav synskada i undervisningen?
- Finns det utifrån intervjupersonernas erfarenheter några råd att ge till idrottslärare som i framtiden kommer att möta barn och ungdomar med grav synskada?

Bakgrund och teoretiska referensramar

I detta kapitel presenteras definitionen av synskada och skolans styrdokument utifrån infallsvinkeln idrott för elever med funktionsnedsättning. En del tar upp synskadans betydelse ur ett rörelseperspektiv och det ges också en kort genomgång av vilket stöd som finns att få för lärare som möter denna målgrupp. Sist presenteras en översyn på tidigare forskning inom området idrottsundervisning och synskada. I en del studier handlar det om personer med grav synskada och i en del studier handlar det allmänt om personer med synskada.

Barn och ungdomar med synskada

Synskadad är den som enligt WHO (2001) har en synnedsättning som gör att det är svårt eller omöjligt att utföra dagliga sysslor utan speciella anpassningar. Det kan till exempel innebära svårigheter i att orientera sig i omgivningen eller att läsa vanlig skrift. Det finns tre olika kategorier av synskadade beroende på synnedsättning. En person med fullgod syn betecknas ha synskärpa 1,0 eller bättre. Den som är synsvag har en synskärpa som ligger mellan 0,1 och 0,3. Uttalat synsvag är den som har en synskärpa under 0,1. En person med grav synskada kan vara helt blind eller ha små synrester men som bäst 0,05 i synskärpa (a.a.).

Något som uppmärksammats på senare år och blivit den vanligaste orsaken till synskada i Sverige enligt synskaderegistret i Lund (Blohmé & Tornqvist, 2000) är cerebral vision impairment eller hjärnsynskada. Vid denna typ av synskada handlar det framförallt om problem med syntolkningen. Att med synen kunna tolka och förstå vad man ser.

Synskaderegistret visar att det år 2000 fanns cirka 2700 barn som hade en synskada. Många av dem hade dessutom ytterligare funktionsnedsättningar. Cirka en femtedel av dessa 2700 barn hade en grav synskada (a.a.).

I denna studie har idrottslärare som har undervisat elever med grav synskada intervjuats.

Idrotten i skolan och dess styrdokument

Intentionen i styrdokumentet för skolan över tid visar att ämnet Idrott och Hälsa har gått från att vara ett prestationsinriktat ämne till att vara ett folkhälsoinriktat ämne. Också synen på handikapp har ändrats över tid. I läroplanen för grundskolan från 1969 så står det bland annat i ämnet gymnastik, som det hette, att elever med handikapp som exempelvis har en synskada;

”bör få en väl avpassad fysisk träning, så att de får hjälp att övervinna sitt handikapp och uppleva den glädje gymnastik och idrottsutövandet innebär”. (Skolöverstyrelsen, 1969 I, s. 76)

Det fanns också en del 2 i samma Läroplan (Skolöverstyrelsen, 1969 II) där det står om specialundervisningen för elever med handikapp. På 60 och 70 talet var det specialundervisning för elever med handikapp som var det vedertagna. I den nu gällande läroplanen, Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo-94 (Regeringskansliet, 2004) bytte ämnet namn från Idrott till Idrott och Hälsa. Lpo-94 präglas av en helhetssyn på barns utveckling, instruktioner om specialundervisning är borta och det skrivs istället om att skolan har ett särskilt ansvar för de elever som har svårt att nå målen. Undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Utbildningen ska vara likvärdig men för den skall inte utföras på samma sätt. Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar och behov och då finns det olika vägar att nå målen (a.a.).

I kursplanen för Idrott och hälsa (Skolverket, 2000) är det också tydligt att undervisningen ska bedrivas utifrån individens förutsättningar. Exempel på detta är ett utdrag under rubriken ämnets syfte och roll i utbildningen.

”Ett grundläggande syfte med ämnet är också att skapa förutsättningar för alla att delta i olika aktiviteter på sina egna villkor, utveckla gemenskap och samarbetsförmåga samt förståelse och respekt till andra”. (Skolverket, 2000, s. 22)

Vidare står det under ämnets karaktär och uppbyggnad.

”Ämnet idrott och hälsa har ett brett innehåll. Ämnets kärna är idrott, lek och allsidiga rörelser utformade så att alla oavsett fysiska eller andra förutsättningar ska kunna delta, erhålla upplevelser och erfarenheter samt utvecklas på sina egna villkor” (Skolverket, 2000, s. 23)

År 2005 (Eriksson m.fl.) gjordes en ämnesrapport för Idrott och Hälsa utifrån den nationella utvärderingen av grundskolan 2003. I rapporten diskuteras faktorer som exempelvis skillnader i kön, etnicitet och huruvida eleven är aktiv på fritiden. Det framkom i ämnesrapporten att utbildade lärare generellt medför att det blir större delaktighet för eleverna gällande val av arbetsätt och aktiviteter. Eriksson m.fl. menar att verksamheten inom idrott och hälsa kan vara en positiv kraft men den kan även förstärka en negativ utveckling. Därför behöver ämnet vidareutvecklas för att bättre möta olika barns skilda behov, intressen och möjligheter till lärande samt utvecklandet av en god hälsa. Vikten av att hitta aktiviteter och att hitta undervisningssätt som får eleven att på egen hand stärka sin hälsa och sitt välbefinnande i ett livslångt perspektiv betonas.

Ämnets viktigaste utgångspunkt är, enligt lärarna, att eleverna utvecklar ett positivt förhållande till den egna kroppen. Fem procent av eleverna ansåg att ämnet idrott och hälsa bidragit till en negativ syn på den egna kroppen. Lärarna anser att de viktigaste aktiviteterna i idrott och hälsa är i turordning; samarbetsövningar, lekar och träning/motion. I praktiken är de vanligaste aktiviteterna bollaktiviteter följt av lekar och träning/motion enligt lärarna själva (a.a.).

De specifika aktiviteter som lyfts fram i kursplanen (Skolverket, 2000) är motorik, dans, friluftsliv, simning och orientering. I utvärderingen av Eriksson m.fl. (2005) visar det sig att dessa aktiviteter inte är särskilt vanligt förekommande på lektionerna och att de inte heller anses som särskilt viktiga.

Idrottslärarytbildningen

På 17 olika universitet och högskolor i Sverige är det möjligt att läsa till idrottslärare. Innehållet av anpassad fysisk aktivitet i idrottslärarytbildningen vid de olika utbildningsorterna varierar. På grund av denna uppsats omfattning kan inte alla lärosäten inkluderas. Inom ramen för denna uppsats har kursplanerna för idrottslärarytprogrammet vid Örebro Universitet och för GIH i Stockholm studerats. Dessa är av tradition två stora utbildningsorter för idrottslärare. En närmare granskning av utbildningens innehåll i kursplanerna utifrån begreppen *funktionsnedsättning*, *funktionshinder*, *anpassad fysisk aktivitet (AFA)* och *specialpedagogik* har gjorts. Enbart innehållet i de obligatoriska kurserna har studerats. Blivande idrottslärare läser kurser i allmänt utbildningsområde och kurser i idrott och hälsa.

Vid GIH i Stockholm ingår kursen *Strategiskt lärarskap, 30 hp* inom det allmänna utbildningsområdet (AUO II). I dessa 30 poäng är det fyra delkurser varav en heter *Lärande och specialpedagogik, 7,5 hp*. I denna delkurs belyses olika slags funktionshinder och inkluderande arbetssätt kopplat till skolans styrdokument. Kursen innehåller också anpassad fysisk aktivitet ur ett didaktiskt perspektiv och verksamhetsförlagd utbildning inom särskola. Studenten förväntas efter avslutad kurs bland annat kunna planera och genomföra idrottsundervisning på en grundläggande nivå (www.gih.se).

Blivande idrottslärare vid Örebro Universitet läser en kurs som heter *Introduktion till specialpedagogik, 7,5 hp*. Den finns inom ramen för *Pedagogik med didaktisk inriktning B, 30 hp*. I delkursen behandlas perspektiv på och kunskap om specialpedagogiska problem och områden. I kursen diskuteras problematiken som rör värden kring normalitet och avvikelse. Efter kursen förväntas studenten kunna planera och genomföra pedagogisk verksamhet i skolan så att alla elever lär och utvecklas (<http://glada.oru.se>).

Vid Örebro Universitet läser studenterna under den första delkursen i kursen *Inriktning Idrott och hälsa 60 hp* en delkurs som heter *Barn och rörelse, 7,5 hp*. I denna delkurs läggs stor vikt vid leken och dess betydelse för barns utveckling. Där tas också upp barn med särskilda behov och funktionsnedsättningar. Det ges exempel på hur man kan arbeta med anpassad fysisk aktivitet i ämnet idrott och hälsa. Ett av kursens mål är att ge exempel på olika rörelseaktiviteter speciellt anpassade för denna målgrupp (<http://glada.oru.se>).

Stöd för idrottslärare

I kommunerna ser stödteamen olika ut. I vissa kommuner finns kommunala synkonsulenter.

I Landstingets regi finns Syncentraler. Syncentralen har enligt Hälso- och sjukvårdslagen, 3 b § (www.notisum.se) ansvaret för habilitering och rehabilitering av synskadade personer. Där provas hjälpmedel ut och träning sker för att använda dessa. På syncentralen kan de synskadade barnen få stöd från bl.a. optiker, anpassningslärare, synpedagog och kurator.

Statligt stöd i specialpedagogiska frågor ges av Specialpedagogiska skolmyndigheten. Specialpedagogiska skolmyndigheten bildades den 1 juli 2008. Denna myndighet har tagit över den verksamhet som tidigare bedrevs inom Sibus, Specialpedagogiska institutet och Specialskolemyndigheten. I fortsättningen i denna uppsats kommer Specialpedagogiska skolmyndigheten förkortas med SPSM och Specialpedagogiska institutet förkortas med SIT.

Insatserna från SPSM syftar till att barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättningar ska få en utveckling och utbildning som präglas av likvärdighet, delaktighet, tillgänglighet och gemenskap. Det övergripande uppdraget är att alla ska ges möjlighet att nå målen för sina studier och utbildning. SPSM ger råd och stöd i frågor som rör pedagogiska konsekvenser av funktionsnedsättningar. I uppdraget ingår bland annat att anordna och medverka i kompetensutveckling. Inom SPSM finns också särskilda resurscentrum. Ett av dessa är Resurscenter Syn som är lokaliserat i Stockholm och Örebro. Resurscenter Syn har ett eget kursutbud för fortbildning av skolpersonal. Resurscenter Syn i Örebro är inriktat på personer med synskada med ytterligare funktionsnedsättning (www.spsm.se). I fortsättningen i denna uppsats kommer Resurscenter Syn förkortas med RC Syn.

SIT har gett ut skriften *Synguiden skola* (Lundgren m.fl., 2006). Den är tänkt att fungera som en vägledning och uppslagsbok för personal som möter elever med synskada. Framförhållning, långsiktig planering och genomtänkt organisation betonas i denna skrift. Lundgren m.fl. skriver att det är en mänsklig rättighet att få delta tillsammans med sina kamrater i idrottsundervisningen. De rekommenderar dock att en lektion i veckan byts ut mot anpassad aktivitet för eleven med synskada. Lektionen för anpassad aktivitet behövs av flera skäl menar författarna. Bland annat ger det möjlighet att träna på moment som vid nästa tillfälle ska utföras av hela klassen. Under passet med anpassad aktivitet ges också en möjlighet att stärka elevens kroppsuppfattning skriver Lundgren m.fl. Ett ytterligare skäl till att organisera undervisningen på detta sätt är att de andra eleverna i klassen kan utöva mer synkrävande aktiviteter när eleven med synskada inte är med. Vissa bollekar/bollsporter är svåra och i vissa fall omöjliga att delta i. Författarna anser att idrottslärare som ska ansvara för klassens undervisning i idrott och hälsa och för den synskadade elevens anpassade verksamhet har rätt att få fortbildning. (a.a.)

Idrotter som kan fungera extra bra för synskadade är simning och friidrott. Elektronsskytte, showdown och goalboll är idrotter som bedrivs helt utan syn för samtliga deltagare. Även personer med grav synskada ska enligt de regler som finns bära bindel i dessa sporter. (a.a.)

Synskadans betydelse ur ett rörelseperspektiv

Synen är viktig för hur vi förhåller oss till oss själva och till omgivningen. Det vanligaste sinnesintrycket som leder till rörelse är synintryck. Exempel på detta kan vara det lilla barnet som ser något spännande och kryper dit och undersöker. 7-åringarna som kommer inrusande i idrottssalen kan inte sitta stilla utan måste prova alla saker som de ser stå framdukade i idrottssalen. Avsaknad av synintryck leder till färre sinnesintryck som ger oss motivation till rörelse (Blomqvist & Fröjd, 2005).

Synsinnet talar om för oss hur huvudet och kroppens position är i förhållande till rummet. Detta är av stor betydelse för koordinativa egenskaper som rumsuppfattning, balans och öga-handkoordination. Med synen kan vi med hjälp av djupseendet och samsynen bedöma form, avstånd, riktning och hastighet. Allt detta hjälper oss och använder vi oss av vid olika motoriska aktiviteter (a.a.).

För reglering av balansen använder kroppen tre olika samverkande sinnesorgan. Synen är en av tre viktiga delar som påverkar balansen. De övriga två är balansorganet i innerörat och proprioceptionen. Proprioceptionen är den information som skickas till centrala nervsystemet

via muskelreceptorer i musklerna och som talar om i vilken position kroppen befinner sig i. Tack vare detta system behöver vi inte se armen som är uppsträckt för att veta att den är det. Och med detta system kan även personer med grav synskada utveckla en god kroppskänedom och kroppsuppfattning. Den gravt synskadade saknar synen som kan bekräfta armen som sträcks upp men genom att utveckla detta sinne kan kroppskänedom utvecklas (a.a.).

Rörelseminnet bygger på information om var kroppen befinner sig. Därefter tillkommer att komma ihåg flera rörelser efter varandra. Om man vill lära in nya rörelser och befästa dem så måste rörelserna tränas in. Till en början är rörelsen medveten för att efter träning automatiseras mer och mer. Därför kan det vara väldigt svårt att lära om en automatiserad rörelse och ändra sitt rörelsemönster (a.a.).

Studien *Motorisk utveckling hos blinda* av Blomqvist & Fröjd (2005) visade bland annat att testpersonerna med grav synskada som deltog hade avsevärt sämre balans än de seende. Testpersonerna hade även sämre balans än seende som var mörklagda. Efter att de synskadade genomfört ett specifikt program med tolv veckors träning, femton minuter om dagen, så blev balansen bättre. I samma studie testades också rörelseminne och kroppskänedom. De gravt synskadade hade sämre rörelseminne och kroppskänedom än den seende referensgruppen. Efter en träningsperiod på två intensivveckor utvecklades även dessa förmågor. Det genomfördes också konditionstest på cykel. Dessa test visade att testpersonerna med synskada hade sämre kondition jämfört med referensgruppen.

Tidigare forskning

Det finns nästan ingen tidigare forskning på området idrottsundervisning för synskadade i Sverige. Vetenskapliga artiklar i fulltext från 1995-2008 i databasen EBSCO söktes och sökorden *Physical education* och *Visual impairment* skrevs in. Det mesta som finns skrivet inom området är amerikanskt där området *anpassad fysisk aktivitet* framstår som förhållandevis stort.

Den amerikanska skolan har liksom den svenska utvecklats mot inkluderande undervisning för elever med funktionsnedsättning. Wiskochil m.fl. (2007) skriver att synskadade barn möter flera problem med att integreras i den ordinarie idrottsundervisningen. Exempel på sådana problem kan vara lärare som är bekväma och lärare som saknar kunskap om hur elever med synskada inkluderas på ett bra sätt i undervisningen. Detta leder till att synskadade elever har mindre möjligheter att delta än seende elever i idrottsundervisningen. Vidare menar Wiskochil m.fl. att synskadade barn har större behov av fysiska aktiviteter och idrottsundervisning än seende barn eftersom synskadan hindrar deras lek så mycket att deras fysiska utveckling kan vara märkbart försenad.

Jerlinder (2005) ifrågasätter idrottsundervisningen utifrån vad som är rättvist. Målet med en skola för alla skapar många utmaningar, både teoretiskt och praktiskt. Trots en strävan efter en gemensam skola så upplever många elever med rörelsehinder idrottsundervisningen som orättvis. Jerlinder frågar sig vad som händer när det ställs krav på att idrottsundervisningen ska vara rättvis och en funktionsnedsättning inte ska vara ett hinder. I lärarnas strävan att funktionshindret inte ska ha betydelse för möjligheten att delta i undervisningen på lika villkor så kommer funktionshindret i högsta grad att vara i centrum. Det finns en konflikt mellan

kunskap om individens behov till följd av funktionsnedsättningen, och alla elevers generella rättigheter till en bra undervisning.

Jerlinder menar att resurser ska fördelas utifrån vilka behov barn har. Detta innebär att de som har svårt med den motoriska utvecklingen ska få det stöd de behöver, det är det som är rättvist. För att idrottsundervisningen ska bli rättvis behövs både en omfördelning av resurser och ett kulturellt erkännande av olikheter (a.a.).

I en studie av Lieberman m.fl. (2002) så försökte man identifiera utbildade idrottslärares upplevda barriärer för inkludering av elev med en synskada i idrottsundervisning. De kom fram till en rad faktorer. De vanligaste förekommande barriärerna var i turordning otillräcklig professionell förberedelse, avsaknad av rätt utrustning, lärare som saknar kunskap om schemaläggning och läroplaner samt otillräckligt med tid i schemat.

I USA har studier gjorts på hur klasskamraterna kan vara med och bidra till att höja betygen för elever med synskada i ämnet Academic learning time-Physical Education som förkortas ALT-PE. Wiskochil m.fl. (2007) beskriver en studie där *Peer Tutors* används. Det innebär att seende elever fungerar som ledsagare eller extra lärare på lektionerna. Fyra synskadade elever ingick i studien. I respektive synskadad elevs klass fanns det två, tre eller fyra *Peer Tutors* som var frivilliga. De hade skrivit under ett papper tillsammans med sina föräldrar att de hade ett extra ansvar för den synskadade eleven som *Peer Tutors*. Först var de *Peer Tutors* utan utbildning men efter en tid utbildades de. *Peer Tutors* fick en utbildning på 1,5 till 2 timmar där de fick information om synskadan, utbildades i inkluderande kommunikation, guidetekniker och olika sätt att ge feedback. Studien visade att det var skillnad när ledsagarna fick utbildning. Det gav positiva effekter på betygen i den generella undervisningen i idrottsämnet för eleverna med synskada.

O'Connell m.fl. (2006) skriver att synskadade har sämre kondition och sämre utvecklad motorisk förmåga än seende elever, hon hävdar också att synskadade har varierande förseningar i den motoriska utvecklingen. Det finns belegg för att ju gravare synskada ett barn har desto långsammare går utvecklingen av motoriska färdigheter generellt sett. Att ha vetskap om detta är av stort värde för bland annat lärare. Barn som har en synskada utan ytterliggare funktionsnedsättning är födda med samma fysiska potential som seende barn men av varierande anledning har de ofta svårt att nå sin potential.

För att förbättra elevernas motoriska färdigheter är det viktigt för lärarna att använda så effektiva pedagogiska tekniker som möjligt. O'Connell m.fl. (2006) skriver om två olika tekniker som på engelska kallas för *Tactile modeling* och *Physical guidance*. Författaren har översatt detta till taktilt modellerande och fysisk guidning.

Ofta används en demonstration som undervisningsmodell för att lära och förstå motoriska aktiviteter. Detta bygger på visuell observation och för eleven som har en grav synskada betyder det att andra undervisningssätt också måste användas. Är det en elev med i gruppen som inte kan ta till sig en demonstration med synen så måste fysisk guidning användas. Med fysisk guidning menas att instruktören fysiskt assisterar eleven för att få kroppen i rätt position och rätt utförda rörelser vid olika fysiska aktiviteter (a.a.).

Instruktörer eller idrottslärare accepterar ofta mindre än optimalt genomförande av elever med grav synskada. Kanske för att de inte använder sig av fysisk guidning eller så accepteras detta utifrån att eleven har ett funktionshinder. Eleven utför aktiviteten under sin förmåga för att

instruktionerna inte varit tillräckliga. Detta kan leda till frustration och en känsla av misslyckande både hos elev och hos lärare som inte är nödvändig. Fördelarna med fysisk guidning är att det kinestetiska systemet, som ofta benämns för led och muskelsinnet, blir medvetet. Den taktila ledsagningen är en feedback till musklerna som medvetandegör läget på kroppen och exempelvis med vilken rytm eller hårdhet en aktivitet ska utföras (a.a.).

Den andra tekniken som kallas taktilt modellerande går ut på att den synskadade kan känna på en person som demonstrerar en rörelse eller ett objekt för att lära och förstå en rörelse. Taktilt modellerande ger eleven möjlighet att känna modellens kropp vid en given rörelse. Här som vid andra taktila anpassningar så måste man vara medveten om att ett sådant här sätt att instruera tar längre tid och kräver god planering av instruktören eller läraren. Extra undervisningstid beskrivs som nödvändig för att komma åt fördelarna med denna undervisningsstrategi (a.a.).

Saknas möjlighet att ta till sig verbala instruktioner tillsammans med en visuell demonstration, på grund av en grav synskada, så är det lämpligt att använda fysisk guidning. När den fysiska guidningen inte är tillräcklig för att förstå en rörelse eller om en rörelse ska utvecklas för att bli mer funktionell så rekommenderas taktilt modellerande. I många fall visar det sig att eleven med synskada förstår bättre rent biomekaniskt när hon får känna på en annan elev eller lärare när de utför en aktivitet (a.a.).

Taktilt modellerande kan vara den första metoden att använda när rörelsen är ny eller svår. Det viktiga är inte exakt när vilken modell används utan att medvetenheten finns om att det krävs andra sätt att instruera när man möter en gravt synskadad elev. Det faktum att elevens personliga utrymme måste användas vid taktilt modellerande kan vara ett problem. En del personer gillar inte beröring och då uppstår ett dilemma mellan elevens integritet och lärarens intentioner. Det är viktigt att kommunicera med eleven om vad syftet med beröringen är, så att det inte finns utrymme för feltolkningar (O`Connel m.fl., 2006).

I en uppsats av Anders Söderberg (1999) försöker han undersöka vilka faktorer som påverkar inklusionen för gravt synskadade. I resultatet delar han upp det i organisatoriska och psykosociala inklusionsfaktorer. Under de organisatoriska faktorerna nämns skolans mål och riktlinjer, fysisk miljö och pedagogiska faktorer.

Under de psykosociala faktorerna lyftes områden som elevens egenskaper, lärarens egenskaper och omgivningens egenskaper fram. Lärarnas bemötande och en medvetenhet kring vilka pedagogiska strategier som används, anses viktiga för att bidra till en inkluderande skola. I resultatet betonas också elevens förmåga till empati och social kompetens. Lärarna beskriver att eleverna med grav synskada har svårt att på ett naturligt sätt ta sin plats i en grupp av kamrater (a.a.).

Metod och Genomförande

I detta kapitel presenteras val av metod och genomförande av studien. Detta för att öka förståelsen för rapportens uppläggning utifrån det valda syftet.

Metodval

Det finns två olika sorters metodval att använda sig av vid forskningsverksamhet, kvalitativ metod eller kvantitativ metod. Den kvantitativa metoden syftar ofta till att undersöka hur mycket eller mängden av någonting. Kvalitativa metoder syftar till att beskriva artens beskaffenheten av något. Den kvalitativa metoden möjliggör en mer ingående analys genom identifiering av ett ämnes beståndsdelar (Kvale, 1997). I denna studie skulle idrottslärares uppfattning och erfarenhet av idrottsundervisning undersökas. Användandet av en enkätstudie övervägdes för att få ett större antal svar. Efter en avvägning mellan enkät eller intervju så gjordes bedömningen att intervju var lämpligare utifrån det valda syftet.

”Om man vill veta hur människor uppfattar sin värld och sitt liv, varför inte prata med dem? I ett intervjusamtal lyssnar forskaren till vad människor själva berättar om sin livsvärld, hör den uttrycka åsikter och synpunkter med egna ord, får reda på deras uppfattningar om den egna arbetssituationen och familjelivet, deras drömmar och förhoppningar. Den kvalitativa forskningsintervjun försöker förstå världen ur den intervjuades synvinkel, utveckla innebörden av människors erfarenheter, frilägga deras livsvärld för de vetenskapliga förankringarna.” (Kvale, 1997, sid.9)

I denna studie har en halvstrukturerad intervjumall använts då detta ger den intervjuade personen möjlighet att utveckla sina svar och kommentarer. Det ger också intervjuaren större möjlighet att ställa följdfrågor och öka möjligheten till ett mera öppet samtal (a.a.).

Ambition har varit att anta ett livsvärldsfenomenologiskt perspektiv. Detta kan betyda att man studerar individers perspektiv på sin omvärld utifrån specifika begrepp. Livsvärlden är den värld vi lever, befinner och kommunicerar i. I en livsvärldsansats kan man söka efter människors uppfattningar och erfarenheter utifrån sin egen verklighet och sitt perspektiv (Bengtsson, 2005). I denna studie utifrån det specifika fenomenet idrottslärares erfarenhet av idrottsundervisning där det finns elever med grav synskada i gruppen.

Urval

Urvalet av intervjupersoner genomfördes på ett ändamålsenligt och målinriktat sätt. På grund av att det krävdes speciella erfarenheter och kompetenser så blev urvalet efter detta förfaringssätt. Ett målinriktat urval används för att upptäcka, förstå och få insikt om det valda ämnet på ett djupare plan (Merriam, 1998).

Två oberoende personer inom specialpedagogiska skolmyndigheten, som har mycket kontakter med idrottslärare i landet, kontaktades. Den ene arbetar som Rådgivare med ämnet idrott och

hälsa som inriktning och den andre är utbildare på Resurscenter Syn och har också idrott och hälsa som inriktning. Syftet för studien förklarades för dem. De tillfrågade personerna lämnade två namn var på lärare som de nyligen haft kontakt med.

Kravet var att lärarna hade mött minst en gravt synskadad elev i sin idrottsundervisning i årskurserna 4-9 i grundskolan. Intervjupersonerna skulle ha relativt färsk erfarenhet av undervisning med en gravt synskadad i gruppen.

De fyra idrottslärarna kontaktades via e-post och tillfrågades om de var intresserade av att delta i studien. Det fullständiga informationsbrevet finns som *Bilaga 1*. Efter den första kontakten via e-post togs en ny kontakt via telefon. Efter telefonkontakten var det tre stycken som ville delta i studien och bli intervjuade. Den fjärde personen besvarade varken första kontakten via e-post eller andra kontakten via telefon. Det gjordes en bedömning att tre intervjupersoner var tillräckligt för detta självständiga arbete då intervjuerna var djupgående.

Etiska aspekter

I detta arbete har forskningsetiska rådets grundprinciper varit utgångspunkt (Vetenskapsrådet, 2002). Gruppen gravt synskadade i Sverige är relativt liten vilket kan medföra att enskilda individer kan vara lätta att identifiera. Stor vikt har lagts vid att skydda elevernas identitet. Ambitionen har varit att skydda allas identitet i denna studie, både intervjupersoner, berörda personer i intervjuerna, berörda skolor och framförallt elevernas identitet. Enbart fiktiva namn används. Information som kommit fram i intervjuerna och som bedömts kunna bidra till att röja personers identitet har inte skrivits ut i intervjuutskriften eller resultatet.

Konfidentialitetskravet medför att namn och platser måste förändras (Kvale, 2006).

I denna rapport benämns alla elever som *han* även om det varit både pojkar och flickor i verkligheten. Personer som gett stöd namnges inte, men däremot finns information om från vilken huvudman stödet kommit. Intervjupersonerna benämns med kvinnonamn oavsett kön. I verkligheten var de intervjuade både män och kvinnor. Om det funnits formuleringar i intervjumaterialet som riskerat att konfidentialiteten inskränkts och informationen bedömts som icke relevant utifrån uppsatsen syfte så har jag gjort en övervägning om kravet på konfidentialiteten. Viss information i intervjumaterialet har valts bort vid utskriften av intervjuerna efter denna övervägning.

I riktlinje med *informationskravet* har stor vikt lagts vid att poängtera för intervjuande lärare att det är frivilligt att delta i studien och att de när som helst kan avbryta intervjun. I det första kontaktbrevet till intervjupersonerna förklarades syftet med studien. Lärarna fick också information om att intervjuerna spelades in men efter att de skrivits ner skulle materialet förstöras. I enlighet med *nyttjandekravet* kan inte intervjumaterialet användas i andra sammanhang än vid författandet av denna uppsats.

Enligt *samtyckeskravet* har de medverkande intervjupersonerna fått bestämma över sin medverkan. De fick också information innan intervjuerna började att de kunde låta bli att svara om de inte ville svara. Intervjuaren berättade vad informationen skulle användas till och garanterade att de inte skulle användas i något annat syfte än som material till denna uppsats på Stockholm Universitet. Efter att varje intervju sammanfattats var för sig som del i resultatet fick intervjupersonerna möjlighet att läsa det som sammanfattats utifrån intervjumaterialet. Om det fanns direkta sakfel har detta korrigerats.

Genomförande

Litteratur söktes på Lärums Bibliotek vid Stockholms Universitet och vid Örebro Universitets Bibliotek. Sökningar gjordes också i Libris och i databasen EBSCO på sökord som *physical education, visually impaired, idrottsundervisning* och *grav synskada*.

Viss information om Specialpedagogiska skolmyndighetens stöd, kursplaner från idrottslärarprogrammet vid Örebro Universitet och GIH i Stockholm kommer från respektive hemsida på Internet.

I samråd med handledare valdes alternativet att resa till intervjupersonerna för att genomföra intervjuerna bort. Detta framförallt för att spara tid för långa resor. Telefonintervjuer valdes istället. Varje intervju spelades in både digitalt och på kassett för att vara säker på att ett tekniskt problem inte skulle hindra en utskrift av intervjuerna. Intervjuerna tog mellan 40-50 minuter att genomföra.

Inom två dagar skrevs respektive intervju ut så ordagrant som möjligt men ändå läsbar. För att underlätta intervjuernas förståelse har intervjupersonernas spontana talspråk återgets i läsbar skriftlig form. Att transkribera från tal till skrift är alltid en övervägning och det finns inget standardisering för hur utskriften ska vara (Kvale, 1997). När intervjuerna har innehållit för mycket avhuggna meningar eller ofullständiga satser har utskriften gjorts mer läsbar än vad den skulle ha varit om intervjun skrivits ner ordagrant. Ord som enbart varit utfyllnad har tagits bort. Utdrag ur intervjuerna har använts i resultatet.

Resultat

I detta kapitel presenteras en sammanfattning av respektive intervju som gjorts i studien. Det är en beskrivning av intervjupersonens upplevelser och erfarenheter. Vilket stöd de har fått och vilka råd de skulle vilja ge till lärare som kommer att möta elever med grav synskada. Intervjuperson A kallas för Anna, intervjuperson B för Berit och intervjuperson C för Cecilia. Intervjumaterialet kommer sedan i sammanfattande resultat behandlas gemensamt.

Intervjuperson A – Anna

Anna är utbildad grundskollärare med en termin idrott i utbildningen. Vid intervjutillfället undervisar Anna två elever med grav synskada och hon har även undervisat en synskadad elev tidigare. De båda eleverna som hon har idag går i mellanstadiet och hon har undervisat dem sedan årskurs 1.

Annas erfarenheter och undervisning

På Annas skola har eleverna med grav synskada två idrottslektioner i veckan vilket är lika många som de övriga i klassen. De är mellan 24 till 27 elever samtidigt på idrottslektionen. Idrottshallen är en liten hall från 60-talet utan vikhägar. De synskadade eleverna har ett extra tillfälle som Anna kallade för ”bonusgymna”. Bonusgymnan är individuell och ligger före de två idrottslektionerna. Det är ett pass på 10 till 30 minuter då Anna går igenom vad som ska hända under de kommande två idrottslektionerna. Det kan till exempel vara regler, var eleven och/eller assistenten ska stå, vad de skall ha för bollar och vilka färger på västarna de ska använda. Anna beskriver i intervjun att bonusgymnastiken är ett tillfälle då hon kan gå igenom svårare rörelser och ge instruktioner.

”Till exempel när jag skulle lära eleverna att stöta kula. Då passade jag på, på bonusgymnastiken att stå bakom eleven. Och liksom att hon fick känna hur jag menar då när man stöter kula, i stället för att kasta boll till exempel. Jag hjälper eleverna att göra rörelsen om det är någon svår rörelse.”

Sedan Anna började undervisa klasser där det finns en elev med synskada har hon blivit betydligt mer strukturerad i sin undervisning. Hon säger att det inte fungerar att komma till en lektion på en måndag morgon och vara oförberedd, utan hon måste planera lektionerna minst en vecka i förväg.

En av eleverna med synskada deltar, från och med i år, i en av de två idrottslektionerna med klassen. Den andra lektionen är eleven med sin assistent och gör något som de bestämt tillsammans med klassläraren. Det blir ofta mobilityträning eller datorträning. Anna förklarar att de valt detta organisationssätt bland annat för klasskamraternas skull, så att de inte ska gå miste om viss undervisning på grund av att den inte går att synanpassa. Anna beskriver det så här.

”... men det är också lite grann för de övriga i klassen.// Jag kan inte handikappanpassa allt// För jag tycker det är lite taskigt sen när de kommer upp i sexan, det är en annan skola

nämligen. *Nä, men vi fick inte spela handboll för vi hade en synskadad kompis. Då känns det som, var är vi på väg då någonstans? Och det är lite därför som vi då... okej, en lektion i veckan synanpassar vi allt hela lektionen. Den andra lektionen då har han mobilityträning. Då har jag ingen synanpassning alls, utan då kör vi som vanligt.*"

Anna upplever att idrottsundervisningen fungerar bra så länge de gör sådant som är kontrollerbart. Med det menar hon att det ska vara lugna och kontrollerade övningar, inget matchspel som fotboll eller innebandy.

Anna är medveten om att hennes lektionsinnehåll har förändrats. Snabba lekar och bollekar gör hon inte alls med de klasser där det finns en elev med grav synskada. Ibland leker de en variant på Killerball där eleverna är i krypläge och rullar bollen. Anna beskriver att hon försökt anpassa lekar och andra aktiviteter så de kan användas. Det är dock ett problem att eleven själv inte vill att undervisningen ska vara anpassad eftersom han tycker det är jobbigt.

Aktiviteter som fungerar bra är friidrott, terränglöpning, redskapsgymnastik, simning, sitthandboll och kontrollerbara kullekar som exempelvis pepparkakskull. I pepparkakskull är det bara två som springer åt gången och därför mindre kollisionsrisk. I orientering så har eleverna med grav synskada skolgårdsorientering med en taktill karta. Att ta ut kompassriktning har de valt bort. Anna säger att hon skrivit om målen i orientering i årskurs fem enligt bedömningsregeln.

Det som Anna anser fungerar mindre bra är innebandy, basket, konboll och kullekar där alla rör sig fritt i salen. Hon säger att hon verkligen försökt att anpassa dessa aktiviteter men att det inte blir bra. Detta problem menar hon också beror på inställningen hos eleven.

När Anna ska beskriva hur hon anpassat sitt sätt att ge instruktioner så säger hon att hon blivit mer exakt när hon berättar någonting. Hon säger till exempel inte *titta där borta* utan uttrycker sig mer exakt som *titta åt vänster* eller *titta åt höger*. När hon ska beskriva hur svåra rörelser ska utföras är bonusgympan till stor hjälp. Där finns det utrymme för att eleven ska få känna hur en rörelse ska utföras, känna på redskap och använda hörseln mer.

Den personliga assistenten som är med en av eleverna har som synanpassning i idrottshallen satt upp svart/gul tejp på bommar, bomstolpar och trappsteg för att det ska bli lite lättare att se redskapen.

Stöd/fortbildning

Ett halvt år innan Anna skulle få den första eleven med synskada fick hon åka på kurs på RC Syn i Stockholm Det var steg ett kursen för praktiskt estetiska lärare och hon fick bland annat lära sig vad eleven hade för synförmåga.

"... jag trodde antingen det var svart eller vitt. Jag visste inte att det fanns olika syn eller synnedsättningar men det fick jag ju lära mig på den här kursen, och så passade jag på att fråga. Och hur ser han då? Hur är hans synförmåga? Ja de hade ju papper på det så de visste exakt, det var ju bra!"

Anna är väldigt nöjd med det stöd hon har fått. Hon har diskuterat mycket med en rådgivare på SIT, bland annat kring omskrivningen av målformuleringarna i orientering. Anna har ofta ringt och e-postat till RC Syn i Stockholm och säger att hon är mycket nöjd med det stöd hon fått.

Elevernas assistenter är med på idrottslektionerna vilket är en resurs. Anna har också fått mer undervisningstid i och med att hon har ”bonusgymnastlektioner” enskilt med eleverna som har grav synskada.

När intervjun avslutats så berättar Anna om vad hon tycker att det borde finnas för stöd. Anna önskar att det fanns ett nätverk för idrottslärare som arbetar med synskadade där de kunde träffas och utbyta idéer. Hon skulle också vilja att det fanns en steg tre kurs för praktiskt estetiska lärare på RC Syn, som det är nu så finns det steg 1 och steg 2. Hon förslår också att det skulle kunna ordnas endagsträffar av RC Syn en gång om året för idrottslärare där de kunde träffas och utbyta erfarenheter.

Råd

Ett av Annas råd är att alltid förbereda ordentligt. Bonusgymnast tycker Anna har varit ett mycket bra förberedelsesätt inför idrottslektionerna med dessa klasser. Det är viktigt att planera in en bonusgymnastimme eller en extra stund för att förbereda eleven. På denna tid finns det också utrymme att lyssna på eleven, om det är någonting som bör tas bort eller göras annorlunda, för att idrottslektionen ska bli mer lyckad för eleven.

Anna tycker att det är svårt att ge råd eftersom detta är så väldigt individuellt. Hon sammanfattar det så här;

”Det är jättesvårt tycker jag att ge något råd. Så här och så här ska du göra. Nej, utan det får man ju verkligen utgå ifrån eleverna, vad eleverna vill och tycker och så vidare.”

Intervjuperson B – Berit

Berit är utbildad idrottslärare. Hon har haft en blind elev från vårterminen årskurs tre till årskurs fem.

Berits erfarenheter och undervisning

När eleven började anställdes en assistent till honom. Assistenten var en utbildad pedagog som var med under all undervisning och då även på idrottslektionerna. Detta beskriver Berit som en stor fördel. På den skolan eleven kom ifrån hade han ingen assistent.

Klassen som bestod av 23 elever hade två idrottslektioner i veckan. Eleven med grav synskada deltog i båda dessa lektioner. I anslutning till idrottshallen fanns en mindre hall som de också använde under idrottslektionerna. Ibland var eleven med hela lektionen och ibland en del av lektionen beroende på lektionens innehåll. Berit uttrycker det så här;

”...som när vi hade bollspelslektioner. Då var eleven med på uppvärmningen, uppvärmning av olika varianter och sedan gick vi då över i andra gymnastiksalen. Eleven plus någon mer elev som jag då undervisade, och sedan hade min kollega övriga undervisningen, en gång i veckan. Men däremot andra tillfället i veckan när vi var lite mer inriktade på redskapsmoment då var eleven alltid med i helklass.”

Berit tycker att idrottsundervisningen fungerade bra, mycket tack vare elevens positiva inställning. Det som också bidragit är att de varit två pedagoger och haft tillgång till en extra idrottshall. Detta har givit möjlighet att dela klassen.

Berit var mycket tveksam till hur hon skulle klara av att ha undervisning med en elev med grav synskada samtidigt som hon skulle ha undervisning för de övriga i klassen.

”Jag tänkte att det fixar jag aldrig! (skratt) Jaa, HUR ska man kunna ha undervisning med en helblind elev och samtidigt kunna ha en vettig undervisning för övriga elever. För de har ju rätt att ha en undervisning också då... som de har rätt att kräva. Det var jag orolig för. Dels den blinde eleven, att han skulle klara av vad vi gör. Och att jag var tvungen att lägga ribban så lågt för de övriga eleverna så att den blinde eleven skulle klara det också då. Det såg jag som jättesvårt till och börja med, men att jag provade mig fram.”

När Berit beskriver de aktiviteter hon tyckte fungerade bra nämner hon bland annat friidrott. Där kunde eleven utföra de flesta grenarna. Eleven hoppade längd, sprang efter ljud och sprang terrängbana med ett band mellan sig och ledsagaren. Om det kom hinder så fick ledsagaren varna. Redskapsgymnastiken och hinderbanorna tyckte eleven om. Ibland ledsagade de andra eleverna med hjälp av ett litet ljud som han kunde följa. Berit säger att hon använde sig mycket av hörseln. När de simmade, så simmade en person bredvid. Vid orientering hade eleven en egen taktil karta över skolområdet som hans assistent hade tillverkat. Han hade skolgårdsorientering med hjälp av fingrarna och blev enligt Berit riktigt duktig på det.

Berit berättar att hon, när hon hade en gravt synskadad elev, anpassade sitt sätt att instruera och undervisa. För de andra i klassen så räckte det att säga några ord och visa momentet. För den synskadade eleven försökte hon verbalt åskådliggöra vad en övning skulle gå ut på. Hon beskriver också att hon gav eleven möjlighet att känna med händerna. Ett exempel är när han skulle gå balansgång så fick han först känna och sedan gå. Behövde han stöd så var läraren där så att eleven kände sig trygg. Berit berättar att hon har givit taktila instruktioner i kombination med verbalt stöd.

”...man förklarar då hur övningen går till och sedan tar man då t.ex. en kullerbytta och böjer in hans huvud och fram med händerna och förklarar att nu gör vi kullerbytta. Då in med huvudet och sedan när han har gjort det ett par gånger så visste han hur han skulle göra. Likadant med bakåtkullerbytta, det hajade han direkt. Handstående likadant, man visade att armarna måste vara raka och sparka upp med ett ben, sen så tränade han på egen hand och fixade det riktigt, riktigt bra.”

Hinderbanor anpassade Berit så att eleven med synskada kunde klara så mycket som möjligt. Eleven fick gå runt och känna på de olika redskapen och hur stora mellanrummen var. Vid denna typ av övningar fanns alltid möjlighet till taktila instruktioner. Klasskamraterna var till stor hjälp och kom med idéer hur eleven med grav synskada skulle göra. Eleverna fick möjlighet att vara med som instruktörer och handleda eleven. Ett exempel var när de skulle hoppa hopprep, då föreslog en klasskamrat att han skulle hoppa med en rockring i stället för med ett rep. Det var väldigt givande för klassen och se vad mycket en elev med grav synskada kan klara av.

Berit beskriver att hon ändrade innehållet i lektionerna. Uppvärmningslekar med bollar gjorde hon inte. De fick ha andra typer av uppvärmning som till exempel att springa till musik. Lekar var det som Berit tyckte var svårast att anpassa och därför blev det mindre av det. När de hade bollspel gick eleven med synskada till den andra idrottshallen tillsammans med två till tre andra elever. I den lilla gruppen kunde bollspelet anpassas till eleven med synskada. Berit köpte olika typer av ljudbollar som de använde. Innebandy, exempelvis, spelades med en boll med pingla i. Det blev mest att öva passningar eftersom det var svårt att få till spelet. De provade även

varianter på goalboll där de rullade bollen över golvet och använde långsidan på väggen som mål.

Stöd/fortbildning

Berit är mycket besviken på stödet från SIT. Lärarna som var involverade i eleven med grav synskada sökte hjälp av SIT som lovat att komma och ge stöd. Det dröjde dock ända in på vårterminen, då eleven hade gått nästan en hel termin på skolan, innan SIT kom. Berit upplever detta som alldeles för lång tid och säger att hon famlade i mörker till att börja med.

När de sedan fick kontakt med rådgivare på SIT så var stödet kontinuerligt. Berit beskrev det som att det fanns möjlighet att ventilera, ställa frågor och vrida och vända.

Berit tycker att hennes skola tog sitt ansvar när de anställde en assistent till eleven.

Råd

Berits främsta råd är att lyssna på eleven. Hon hade hela tiden en dialog med sin elev och frågade honom hur de skulle göra för att det skulle bli så bra som möjligt för honom. Eleven kan ha egna lösningar på hur han vill ha det för att det ska fungera bra.

Ett andra tips till idrottslärare som kommer att möta elever med grav synskada uttrycker Berit så här;

”Tro aldrig att någonting är omöjligt! För det trodde jag först (skratt). Man ska se möjligheter istället för svårigheter, det tror jag också är viktigt. Första tiden så såg jag bara svårigheter i detta. Sedan så vändes det mer och mer, jag pratade med mina kollegor och pratade med folk och... Herregud hur ska jag kunna klara det här osv... men sedan växte det fram att man såg möjligheterna i detta istället. Ja, så att det var ju otroligt berikande och fått lära känna en helt blind elev och se vad han klarar av som man inte trodde skulle vara fullt möjligt inte. Så man har fått ett helt annat synsätt vad en person med ett fysiskt handikapp kan klara av.”

Intervjuperson C – Cecilia

Cecilia är utbildad idrottslärare. Hon har undervisat en elev med grav synskada i årskurs sju till nio.

Cecilias erfarenheter och undervisning

Idrottshallen på Cecilias skola är 40 gånger 20 meter och går att dela upp med hjälp av två viktväggar. Det är tre salar i rad där det alltid pågår lektioner samtidigt. Cecilia upplever att de på deras skola är trångbudda och att det är väldigt lyhört mellan salarna. Det finns ett styrketräningsrum som alternativ lokal.

Eleven med grav synskada gick i en klass som hade två idrottslektioner i veckan och han deltog i båda dessa. Eleven hade en assistent som var med i idrottsundervisningen. Eleven var med klassen när innehålllet tillät vilket exempelvis var när klassen hade hinderbanor, cirkelträning eller friidrott. På idrottsdagar var eleven med och simmade eller spelade bowling och det var något han tyckte om enligt Cecilia.

Cecilia upplevde att hon inte räckte till vare sig till eleven med synskada eller till den övriga klassen. Cecilia kände sig väldigt begränsad och att det inte fanns så mycket aktiviteter att välja på. När klassen skulle göra aktiviteter som Cecilia bedömde att eleven inte kunde delta i, som exempelvis basket, så fick eleven göra alternativa aktiviteter. När eleven inte var med klassen i idrottsundervisningen var han mycket i styrketräningsrummet eller ute och promenerade eller gick stavgång. Dessa aktiviteter tyckte Cecilia fungerade bra. Cecilia tyckte det var viktigt att eleven inte skulle göra detta på egen hand utan att det skulle vara en mindre grupp. Det var Cecilia som bestämde vilka elever som skulle vara med på dessa aktiviteter.

Innan eleven skulle börja så var Cecilia mycket frågande till hur undervisningen skulle gå till och hon diskuterade detta bland annat med sin rektor.

Cecilia upplever det som positivt att en elev med synskada deltog i hennes idrottsundervisning men hon menar att det krävs resurser. Då menar hon främst resurser i form av lokaler. Det gick aldrig att använda bollar med ljud, som hon köpt in, eftersom det alltid var ljud från salarna bredvid. Det är tyvärr långt till simhallen annars tycker Cecilia att det är en mycket bra aktivitet.

Cecilia ändrade inte innehållet på lektionerna utan följde den planering som var gjord för högstadiet. Hon beskriver i intervjun inte några anpassningar av befintliga aktiviteter men att hon har försökt att anpassa. Eleven med synskada ville vara som alla andra och han ville inte att Cecilia skulle anpassa undervisningen och redskapen för hans skull. Assistenten märkte upp undersidan på bänkar med tejp och de hade planerat att märka upp i omklädningsrummet också men det ville inte eleven. Att han inte accepterade anpassningar, som till exempel bollar med pinglor, gjorde också undervisningen svårare för Cecilia. Det var också svårt när Cecilia skulle instruera nya övningar. Ibland behövs fysisk kontakt för att visa nya rörelser men det fungerade inte i det här fallet eftersom eleven var känslig för beröring.

De anpassningar som gjordes var de mindre grupperna som gjorde alternativa aktiviteter. Då använde eleverna sig framförallt av de extrautrymmen som fanns att tillgå, d.v.s. utomhus och styrketräningslokalen

Stöd/fortbildning

Cecilia, som är utbildad idrottslärare, uttryckte att hon inte direkt lärde sig något på GIH som hon har haft användning av när det finns en elev med grav synskada med i undervisningen. Hon gick en veckokurs på RC Syn, det tycker hon inte gav henne någonting. Hon saknade konkreta tips på aktiviteter som går bra att utföra med en elev som har grav synskada i klassen och vad som är bra att tänka på när man ska undervisa synskadade. Hon tyckte mest att hon fick prova på att vara mörklagd. Det var rektorn på Cecilias skola som såg till att alla lärare runt eleven fick åka på kurs.

När eleven skulle börja kom ett team från Habiliteringen och informerade. De hade sedan kontinuerliga uppföljningar. Cecilia är mycket kritisk till personen från habiliteringen, som pratade kring idrotten, som talade om för henne att;

”...eleven i fråga skall kunna vara med på precis alla övningar som alla andra. Spela basket, orientera och så vidare och så vidare.”

Det här funderade Cecilia mycket på och hon kunde inte förstå hur någon kan säga att en elev som i stort sett inte ser någonting kan vara med och spela basket.

Cecilia menar att det stöd hon fick från Resurscenter Syn och Habiliteringen bara var teoretiskt. Hon fick ingen hjälp med praktiska övningar som hon ville ha. Det fick hon dock av rådgivare på SIT. Den rådgivaren var på skolan några gånger och Cecilia var även med på en endagskurs på SIT. Den kursen beskriver hon som mycket givande och med praktiskt innehåll. Rådgivaren var Cecilias främsta stöd men hon tycker att kontakten med henne skulle ha kommit betydligt tidigare. Cecilia betonar att det är oerhört viktigt att få råd och hjälp. Om kontakten med rådgivaren på SIT hade kommit direkt när eleven med synskada började på skolan tror Cecilia att det hade blivit en betydligt bättre utveckling.

Cecilia hade en kollega som hon också diskuterade lite med men kollegan hade lika lite erfarenheter som henne själv så det var inte till så stor hjälp.

Råd

Cecilias främsta råd till lärare som kommer att möta elever med synskada i sin undervisning är att se till att vara välutbildad och ha mycket på fötterna.

Cecilia beskriver att en idrottslärare med god förmåga att hitta på olika saker kan vara en stor tillgång för eleven. Hon tycker själv att det blev lite väl mycket av samma aktiviteter för den elev hon själv haft.

Ett annat råd är att ta kontakt med den expertis som finns på området. Då syftar Cecilia, i detta fall, på rådgivare inom SIT som hon tycker gav henne ett bra stöd.

Det som Cecilia också lyfter fram i intervjun och som hon jobbade för, var att eleven inte skulle göra aktiviteter själv medan klasskamraterna gjorde aktiviteter tillsammans. Hon uttryckte det så här;

”Det som jag tror är viktigt för en synskadad i det här läget eller för en ungdom i de här åren är att de känner att de är med i gemenskapen. Så att de inte blir bortknuffade eller blir sittande i någon lokal, ensam.”

Sammanfattande resultat

Utifrån dessa lärares beskrivningar och erfarenheter har vissa delar som anses viktiga att beakta utifrån studiens syfte lyfts fram. Under några rubriker har de olika lärarnas infallsvinklar på samma frågor samlats. I sista stycket presenteras en kortfattad lista av faktorer som framkommit under intervjuerna och som anses bidra till en framgångsrik och stimulerande idrottsundervisning i grupper där det ingår en elev som har en grav synskada.

Att organisera undervisningen och planera innehållet

De tre lärarna har organiserat undervisningen på olika sätt. Anna har planerat in en bonuslektion för de gravt synskadade eleverna. Hon tycker det är mycket bra att eleverna får en egen tid. Berit och Cecilia har ingen extra tid än de två lektionerna som klassen har i schemat. De beskriver att de använder sig av andra lokaler än idrottssalen och delar upp grupperna. Cecilia upplevde det som jobbigt att det alltid var ljud från de intilliggande salarna men använde en intilliggande styrketräningslokal utöver idrottshallen.

Alla tre idrottslärarna beskriver att eleven med grav synskada hade en assistent med sig. I Berits klass var assistenten utbildad pedagog. Hon delade upp klassen cirka en gång i veckan. Då hade pedagogassistenten alla elever utom en mindre grupp som Berit hade i den andra salen.

Berit använde den extra idrottshallen ofta under delar av lektionen, speciellt vid bollspel så att eleven skulle få bollspel efter sina förutsättningar. Lektionen inleddes ofta med gemensam uppvärmning och sedan fanns det möjlighet att dela klassen beroende på vilka aktiviteter som skulle göras. Berit såg stora fördelar i att ha en extra pedagog med i undervisningen och tillgång till en extra idrottshall. Det gjorde undervisningen lättare att organisera. Anna hade inte tillgång till några extralokaler och visar i intervjun en frustration över hur hon skulle organisera undervisningen så att det blev bra för alla.

Alla tre lärarna tyckte att redskapsgymnastik, hinderbanor, friidrott och simning var aktiviteter som fungerar bra. Anna har delat in aktiviteter i skalan mer eller mindre kontrollerbara. Aktiviteter som hon definierar som kontrollerbara är lugnare aktiviteter.

De har alla tre provat skolgårdsorientering med taktill karta men där verkar det som assistenterna tagit huvudansvaret. Anna har skrivit om målen i orientering för årskurs fem så att de passar eleven med grav synskada.

Bollspel beskriver alla tre lärarna som en svår aktivitet att genomföra. Anna har dragit ner på bollaktiviteterna och okontrollerbara kullekar där eleverna rör sig fritt i salen.

Cecilia tycker inte om det råd hon fick från habiliteringen som sa att den synskadade eleven ska delta i allt som alla andra är med på. Cecilia beskriver att hon gör en bedömning om det är aktuellt för eleven med synskada att delta på aktiviteten som planerats eller om han skulle göra något annat. Det senare var fallet när det var bollspel som var planerat. Cecilia betonar att eleven med synskada aldrig behövde göra de alternativa aktiviteterna själv utan att det alltid var en mindre grupp som gjorde det tillsammans.

Både Cecilia och Anna säger att det är svårare att genomföra lekar och bollspel med dessa klasser. De väljer båda bort att genomföra vissa aktiviteter. Anna och Berit säger att de har anpassat innehållet i lektionerna men upplever ett dilemma med de andra elevernas rätt till undervisning efter sina villkor. De tycker båda två att det är svårt att tillgodose allas behov.

Anna beskriver bonusgymnastiken som ett tillfälle att ge de anpassade instruktioner som behövs. Både instruktioner angående aktiviteter på kommande idrottslektioner och taktilla instruktioner vid svårare motoriska aktiviteter. Anna tar upp kulstötning som exempel. Där har hon använt sig av kroppen för att eleverna ska förstå skillnaden mellan att kasta och stöta. Berit beskriver att det fungerade väldigt bra med de övriga eleverna i klassen som var med och ledsagade, instruerade och hjälpte till att finna lösningar. Det var ett positivt klimat i klassen. Cecilia försökte att ge taktilla instruktioner men upplevde det som svårt då eleven med synskada inte tyckte om att bli berörd.

Lärarnas upplevelser - kan alla göra allt tillsammans?

Alla tre lärarna var mycket funderingsamma på hur det skulle gå när de skulle få en hel klass där en elev var gravt synskadad. De hade svårt att se hur undervisningen skulle fungera och bli bra både för eleven med synskada och för de andra i klassen.

Anna beskriver att hon varit med och valt att en elev med grav synskada inte deltar en av de två lektionerna i veckan. Det är till viss del för att de andra i klassen ska få sin beskärda del av

aktiviteter. Hon är medveten om att detta kanske inte är ett helt korrekt val. Hon beskriver att hon verkligen har försökt att anpassa det mesta men det är svårt att få alla aktiviteter att fungera. Hon menar att hon inte kan anpassa alla aktiviteter och att man inte bör ta bort alla bollaktiviteter för att det är en elev med grav synskada i klassen. Eleverna har rätt att spela exempelvis handboll och det är en aktivitet som hon inte fått att fungera menar hon.

Berits första reaktion när hon fick veta att hon skulle få en elev med grav synskada var tanken på hur hon skulle få ihop lektionerna utan att lägga ribban för lågt. Hon var rädd för att tvingas lägga undervisningen på för låg nivå för de övriga i klassen.

Både Anna och Berit ser ett dilemma utifrån behoven för eleverna med grav synskada och de övriga i klassen. Anna och Cecilia försöker att anpassa undervisningen men möter ett motstånd från eleverna med grav synskada. De vill göra som alla andra. Anna definierar aktiviteter som mer eller mindre kontrollerbara aktiviteter. De som är kontrollerbara fungerar bättre och det är lugna och kontrollerade aktiviteter. Bollspel och kullekar där alla rör sig fritt i salen är aktiviteter som Anna anser är mindre kontrollerbara.

Berit beskriver att det är svårt att göra alla lekar som hon brukar göra och pratar också om dilemmat med att anpassa undervisningen till eleven med grav synskada och att även ta hänsyn till de andra elevernas behov.

Cecilia berättar att hon mått dåligt av känslan att inte räcka till. Hon upplevde det som svårt att få ihop undervisningen och delade därför upp klassen. En mindre grupp gjorde aktiviteter som passade för eleven med synskada. Cecilia är noga med att poängtera att eleven med grav synskada inte var själv när han utförde sina aktiviteter utan att hon alltid utformade mindre grupper.

Det upplevda stödet

Det finns ett behov av stöd och handledning när lärare ska undervisa grupper där det finns elev med grav synskada, det är de intervjuade idrottslärarna överens om. Vilket stöd de fått och hur de upplevt stödet är mycket olika. Anna är väldigt nöjd med stödet från SIT genom rådgivare och RC Syn. Hon har diskuterat mycket med rådgivare och hon fick också hjälp vid omformuleringar av målen i orientering i årskurs 5. Hon rekommenderar också lärare att gå på kurs på RC syn. Det gör däremot inte Cecilia som är av uppfattningen att det inte gav henne någonting att gå på kurs på RC Syn. Det praktiska stödet som Cecilia ville ha fick hon av en rådgivare från SIT. Hon var mycket nöjd med detta stöd men det kom alldeles för sent enligt Cecilia. Om stödet kommit tidigare så tror Cecilia att idrottsundervisningen för eleven med synskada hade kunnat bli betydligt bättre.

Cecilia fick, i stödet från habiliteringen, rådet att den gravt synskadade eleven skulle kunna vara med på alla aktiviteter tillsammans med de andra i klassen. Som Cecilia beskriver det kan hon inte förstå hur en helt blind person kan vara med och exempelvis spela basket.

Berit har inte varit på någon kurs på RC syn men är också mycket besviken på att stödet från rådgivare från SIT kom så sent. Eleven hann gå en hel termin innan stöd från rådgivare kom trots att skolan hade efterfrågat det.

Berit tycker att skolan tog ett bra ansvar som anställde en utbildad pedagog som assistent. Detta stöd fanns inte på elevens förra skola.

Exempel på faktorer för en framgångsrik idrottsundervisning

En sammanfattning av olika faktorer som bidrar till att undervisningen fungerar bättre enligt någon eller några av de intervjuade idrottslärarna från perspektivet individ och miljö.

Individ

- Att läraren är väl förberedd och välstrukturerad.
- Att läraren är påhittig och välutbildad.
- Att läraren verkligen lyssnar på eleven, det är eleven som kan beskriva hur han vill ha det.
- Att läraren får praktiskt stöd och att det kommer i rätt tid.
- Att läraren får förståelse för elevens synförmåga.
-

- Att eleverna i gruppen har en positiv inställning och är med och ledsagar.
- Att eleven med synskada upplever del i gemenskapen.
- Att elevens inställning är viktig.
- Att anpassningar accepteras av eleven med synskada.

Miljö

- Att gruppernas storlek är mindre än 23-27 elever.
- Att idrottsläraren arbetar tillsammans med en pedagog i undervisningen.
- Att det finns lokaler i närheten av idrottssalen som kan användas ger ökad flexibilitet bl.a. att utgå från hörseln i undervisningen.
- Att det finns utrymme för alternativa instruktioner som t.ex. taktila instruktioner.
- Att eleven med synskada har en egen "bonuslektion" utöver ordinarie undervisning.

Diskussion

I detta kapitel reflekteras kring metodval och genomförande. Studiens resultat diskuteras utifrån innehållet i bakgrunden och några förslag på vad som skulle var intressant att undersöka vidare presenteras.

Reflektioner kring metod och genomförande

Under en studie av denna karaktär så finns det tid att reflektera en hel del kring val av metod och tillvägagångssätt. Urvalet av de tre idrottslärarna spelar en stor roll för vilka svar som kommit fram i resultatet. De intervjuade motsvarar inte en majoritet av idrottslärarkollegiet utan ska ses som exempel på idrottslärare med den erfarenhet som krävdes för detta syfte. De har alla gemensamt att de varit i kontakt med SIT och det var tack vare kontakter på SIT som författaren fick kännedom om dessa lärare. Om urvalet varit annorlunda så hade resultatet förmodligen sett annorlunda ut. Om antalet av idrottslärare varit större skulle sannolikt svaren ha blivit mer generaliserbara.

Genom att genomföra telefonintervjuer sparas tid, dock kan information som exempelvis kroppsspråk gå förlorad. Att besöka skolan eller idrottssalen där undervisningen äger rum hade bidragit till en högre kvalitet på intervjumaterialet (Kvale, 1997). Intervjupersonerna upplevdes ändå som väldigt öppenhjärtiga och frispråkiga, de ville verkligen dela med sig av sina upplevelser och erfarenheter.

En risk vid intervjuer av denna typ är att intervjupersonerna tillrättalägger sina svar för att stämma överens med specialpedagogisk praktik, styrdokument och de normer och värderingar som finns i skolan. När de intervjuade känner till intervjuarens bakgrund finns också en fara att de anpassar sina svar efter detta (a.a.). Författarens upplevelse är dock att lärarna svarade ärligt på frågorna. Utifrån dessa aspekter bedömdes svaren som tillförlitliga.

Intervjuerna hölls så öppna som möjligt men det krävs en hel del träning för att bli en duktig intervjuare. Vid analys av intervjumaterialet upptäcktes att en del följdfrågor hade kunnat ställas på ett öppnare sätt.

I efterhand anser författaren att deltagande observation av undervisningen som komplement till intervjuerna skulle ha varit intressant och eventuellt gett en mer heltäckande bild av idrottslärarnas situation och undervisning.

Diskussion av studiens resultat

Ambitionen med detta arbete har varit att försöka knyta ihop de tre lärarnas erfarenheter utifrån sin verklighet med teoretiska styrdokument och tidigare forskning. Författaren har en förhoppning om att dessa lärares erfarenheter bidrar till att lyfta upp diskussionen om innehåll och genomförande av idrottsundervisning i grupper där det finns elever som har olika fysiska förutsättningar. Vi har i dag ett skolsystem i Sverige där alla elever ska inkluderas och detta

gäller även för ämnet idrott och hälsa. Hur idrottsundervisningen sedan utformas så att läro- och kursplaner följs är upp till varje enskild skola och lärare.

Styrdokumentens intentioner och idrottslärares verklighet

Lärarna har styrdokumenterna som ramar för sitt arbete i skolan och det är ibland svårt att få ihop teorin i den praktiska vardagen. Om styrdokumentet efterlevs så borde det inte vara några problem med idrottsundervisningen i skolan i dag. Enligt kursplanen för idrott och hälsa ska alla aktiviteter vara utformade på ett sätt så att alla elever kan vara med efter sina egna förutsättningar (2000).

De tre idrottslärarna har löst detta på olika sätt och de beskriver att det finns aktiviteter som helt enkelt inte fungerar att genomföra med eleverna som har en grav synskada. Detta står också i *Synguiden skola* (Lundgren m.fl., 2006), att det finns bollekar och bollsporter som är svåra, och i vissa fall omöjliga att delta i.

I kursplanen för idrott och hälsa (2000) står inte vilka aktiviteter som ska genomföras och ingå i undervisningen förutom motorik, dans, friluftsliv och orientering. Det vanligaste innehållet under idrottslektionerna enligt utvärderingen av idrottsämnet är bollaktiviteter följt av lekar (Eriksson m.fl., 2005). En slutsats i utvärderingen är att bollaktiviteter inte alls är lika viktiga som de är vanliga. Något som lärarna också borde reflektera kring utifrån eleverna med grav synskada eftersom alla tre idrottslärarna tar upp bollspel som svåra aktiviteter att genomföra.

Berit delar upp klassen vid exempelvis bollspel så att eleven med synskada ska få utöva bollspel efter sina förutsättningar och i en mindre grupp. Hon har tillgång till fler lokaler och de är alltid två lärare på dessa lektioner. Denna flexibilitet tycker Berit är bra. Anna använder sig av en bonuslektion men har lokalmässigt svårt att göra andra aktiviteter när det är bollspel på lektionen.

Cecilia gör ofta en mindre grupp som utför alternativa aktiviteter. Det blir ofta styrketräning i styrketräningsrummet. Cecilia hade svårt att förstå hur en representant från Habiliteringen kunde säga att eleven ska vara med på alla aktiviteter som de andra eleverna gör under idrottslektionerna. Detta uttalande bidrog sannolikt till att Cecilia inte kände sig tillfreds med undervisningen hon bedrev.

I skriften *Rättvis idrottsundervisning för elever med rörelsehinder – dilemma kring omfördelning och erkännande* av Jerlinder från år 2005 så skrivs det att det finns en konflikt mellan kunskapen om individens behov till följd av funktionsnedsättningen och alla elevers generella rättigheter till en bra undervisning. Lärarna försöker anpassa undervisningen men funktionshindret leder till att det är svårt att få ihop undervisningen, så att det bli bra för alla. I målet med en gemensam skola skapas många praktiska utmaningar för idrottslärarna. För elever som har motoriska svårigheter måste det finnas resurser och det behövs även ett kulturellt erkännande av att vi är olika. Enligt Jerlinder så måste resurserna se olika ut beroende på vad gruppen kräver. Som författaren tolkar Jerlinder så måste gruppstorlek och antal lärare övervägas för att skapa en så rättvis idrottsundervisning som möjligt. De tre lärarna beskrev att det var svårt att räkna till åt alla i undervisningen när det var så många elever samtidigt. En elevgrupp på 15-17 elever kanske är mer rimligt i dessa grupper? Utifrån att alla elever oavsett fysiska och andra förutsättningar ska kunna delta, få upplevelser, erfarenheter och utvecklas på sina egna villkor (Skolverket, 2000).

I Berits fall så fanns det en extra pedagog i klassen som också var den synskadades assistent. Det fanns också tillgång till extra lokaler i anslutning till idrottshallen vilket skapade en större flexibilitet. Det skulle kunna vara ett exempel på rättvis idrottsundervisning enligt författarens tolkning av Jerlinder.

För att kunna utforma aktiviteter så att alla kan vara med efter sina egna förutsättningar så krävs en hel del som lärare. Enligt intervjupersonerna så krävs det kunskap, pedagogiska personalresurser och resurser i form av lokaler för att leva upp till målet om en likvärdig skola.

Anna beskriver att hon beslutat tillsammans med klassläraren att en elev med grav synskada inte är med en av de två lektionerna i veckan. Detta beror dels på att övriga klassen ska få utöva de aktiviteter som valts bort när eleven med synskada är med. Anna är tveksam om detta är den rätta lösningen men hon har provat allt i undervisningen och det här var en lösning som hon också diskuterat fram med rådgivare från SIT. Enligt *Synguiden skola* (Lundgren m.fl., 2006) är det en mänsklig rättighet att få delta tillsammans med sina kamrater. Samtidigt som de skriver detta så rekommenderar de att en av två lektioner i veckan byts ut till anpassad fysisk aktivitet. Ett skäl till att organisera undervisningen på detta sätt är att de andra eleverna i klassen kan utöva mer synkrävande aktiviteter när den synskadade inte är med. Ska en sådan här organisation väljas krävs det mer än en pedagog och alternativa lokaler för lektionen med anpassad fysisk aktivitet. I Annas fall så var det eleven med grav synskada och hans assistent som för det mesta hade mobilityträning när övriga klassen hade idrottslektion.

Författaren anser att elever med grav synskada så långt som det är möjligt ska ha idrottsundervisning utifrån sina egna förutsättningar samtidigt som sin klass. Detta kräver flexibilitet i lokaler och i lärarnas planering av lektionerna så det finns mer än en aktivitet som kan utföras på mer än ett sätt. En inkluderad idrottsundervisning kräver mycket av läraren och omgivningen därför är det viktigt att idrottsläraren inte blir ensam i idrottsalen och förväntas lösa allt själv utan det krävs resurser i form av lokaler, personal och kunskap i anpassad fysisk aktivitet.

Möjligheter och svårigheter

Alla tre lärarna beskrev en stor osäkerhet och ställde sig många frågor när de fick veta att de skulle undervisa en elev med grav synskada. De funderade på hur de skulle få undervisningen att fungera tillsammans med övriga klassen.

Anna beskriver att hon blivit mer välstrukturerad sedan hon börjat undervisa elever med grav synskada och att hon planerar lektionerna i god tid. De vanligaste förekommande barriärerna för inkludering av elev med synskada i idrottsundervisningen är enligt Lieberman m.fl. (2002) bland annat otillräcklig professionell förberedelse. En annan aspekt som lyfts fram i denna studie är vikten av att ha kunskap i läroplaner och schemaläggning för att få tillräckligt med tid i schemat. Något som Anna också gjorde då hon planerade in en extra lektion utöver de ordinarie två lektionerna.

Cecilia hade en väldigt bullrig miljö med idrottssalar intill där det alltid var ljud. Detta medförde att det inte gick att göra någonting utifrån hörseln. Berit hade en extra sal att tillgå precis i närheten. Den fysiska miljön är viktig ur ett delaktighetsperspektiv menar Anders Söderberg i uppsatsen *Delaktighet i grundskolan för elever med grav synskada – Vilka faktorer påverkar inklusionen?* (1999). Anders Söderberg skriver att både elev och läraregenskaperna spelade in. Lärarnas bemötande och medvetenhet kring vilka pedagogiska strategier som

används anses ha stor betydelse för inklusionen. Alla tre intervjupersoner beskrev också att elevernas inställning var viktig för hur idrottsundervisningen fungerade. De nämnde också läraregenskaperna och då i form av brist på kunskap och svårigheter att räkna till. Cecilia upplevde att det verkligen var svårt att få eleven delaktig och hon kände sig inte helt nöjd med den undervisning hon bedrivit.

I ämnesrapport för Idrott och Hälsa (Eriksson m.fl., 2005) inget innehåll om delaktighet utifrån att det finns elever med funktionsnedsättning, vilken är anmärkningsvärt. Skillnader i delaktighet diskuteras bland annat utifrån kön och etnicitet. Det som saknas i ämnesrapporten är delaktighet utifrån perspektivet att det kan vara svårare att delta för den som har en funktionsnedsättning. En anledning till detta skulle kunna vara att elever med funktionsnedsättning i ordinarie idrottsundervisning kanske inte är lika vedertaget som i övrig undervisning?

Berit beskriver eleverna i sin klass som mycket hjälpsamma och att de assisterade och ledsagade eleven med synskada. Hon beskriver det som positivt för klassen att se vad en person med funktionsnedsättning kan klara av. Wiskochil m.fl. (2007) skriver om elever i USA som har en synskadad elev i klassen. Dessa kallas för *Peer Tutors* och är frivilligt men formellt utsedda till den synskadade elevens *ledsagare*. I denna studie fick *Peer Tutors* en kort utbildning kring synskadan och olika ledsagningstekniker. Skolan lägger alltså ett större ansvar på eleverna själva än vad de flesta lärare i Sverige antagligen gör. Detta är en intressant idé ur ett delaktighetsperspektiv, kan ett större ansvar läggas på eleverna själva eller ska detta ske frivilligt?

Att det krävs andra sätt att instruera när man möter en gravt synskadad elev, än om alla i gruppen är seende, är lärarna medvetna om. Anna är den enda av de tre som har en enskild tid i veckan tillsammans med eleverna med gravt synskada. Detta tycker hon är viktigt för att kunna förklara och ge bra instruktioner. Hon använder sig av tydligare muntliga instruktioner, fysisk guidning och taktilt modellerande. Taktilt modellerande kan vara den första metoden att använda när rörelsen är ny eller svår enligt O'Connel m.fl. (2006). Cecilia beskriver att hon har använt sig av taktill ledsagning för eleven med gravt synskada. Svårigheten är att läraren vet vad eleven behöver för instruktioner men att eleven inte vill bli berörd. Elevens personliga utrymme måste användas och det blir en konflikt mellan elevens integritet och lärarens intentioner att instruera. O'Connel m.fl. menar att det är viktigt att kommunicera med eleven om vad syftet med beröringen är.

Att medvetandegöra de två strategierna *taktilt modellerande* och *fysisk guidning* som två olika instruktionssätt vid lärandet av motoriska aktiviteter tror författaren skulle vara bra för att reflektera över hur instruktioner ges till elever med gravt synskada i olika aktiviteter.

Berit beskriver att hon blev positivt överraskad av vad eleven med gravt synskada kunde lära sig. Eleven klarade saker som hon egentligen inte trodde var möjliga och hon beskriver att hon fått ett nytt synsätt vad en person med gravt funktionsnedsättning kan klara av. I studien *Motorisk utveckling hos blinda* av Blomqvist och Fröjd (2005) så kommer man fram till att balans och kroppskänedom går att förbättra för gravt synskadade. O'Connell m.fl. (2006) skriver också att synskadade har sämre kondition och motorisk förmåga än seende elever. O'Connel m.fl. menar också att utvecklingen av motoriska färdigheter går långsammare ju grövre synskada ett barn har. Det är dock ett faktum att ett barn med synskada utan ytterligare funktionsnedsättning har samma fysiska potential som seende. Detta är bra att veta om som lärare, så inte undervisningen

omedvetet läggs på en för låg nivå och sedan ursäktar sig med att eleven har en funktionsnedsättning.

Rätt utbildning och rätt stöd för idrottslärarna

Stödet som de tre intervjuade idrottslärarna fått upplever de på olika sätt. En faktor som två lärare betonade var att stödet kom för sent. Cecilia ansåg dessutom att stödet framförallt var teoretiskt, hon eftersökte ett praktiskt stöd i det vardagliga arbetet. Det hon hade lärt sig på idrottslärarutbildningen beskrev hon inte som tillräckligt.

De tre idrottslärarna uttrycker en osäkerhet och okunskap inför utmaningen att de ska få en klass där en av eleverna har en grav synskada. Idrottslärarutbildningarna i Örebro och vid GIH i Stockholm innehåller vissa delar som inriktar sig mot anpassad fysisk aktivitet eller specialpedagogik. I Stockholm förväntas studenterna kunna planera och genomföra undervisning på en grundläggande nivå (www.gih.se). I Örebro är den specialpedagogiska kursen mer allmänt hållen och inte inriktad mot idrott och hälsa. Studenterna förväntas kunna planera och genomföra verksamhet i skolan så att alla elever lär och utvecklas. I Örebro lyfts barns särskilda behov och funktionsnedsättningar fram och det ges exempel på hur man kan arbeta med anpassad fysisk aktivitet i ämnet idrott och hälsa (<http://glada.oru.se>).

Formuleringarna i kursplanerna är således att blivande idrottslärare ska kunna undervisa på en grundläggande nivå alternativt att kunna ge exempel på hur det kan gå till. Ur denna synvinkel är det lätt att ha förståelse för idrottslärares osäkerhet inför det faktum att de ska undervisa elever med grav synskada eller andra funktionsnedsättningar. Att möta elever med funktionsnedsättning, organisera och anpassa undervisning utifrån olikheter är som författaren tolkar kursplanerna ingenting som genomsyrar utbildningen på dessa två utbildningsorter. Detta ligger som en del i en delkurs eller på ett övergripande specialpedagogiskt plan.

Det är, enligt författarens mening, med få verktyg som blivande idrottslärare kommer ut och ska undervisa barn och ungdomar med funktionsnedsättning i skolan. Därför bör det finnas ett väl fungerande stöd och en väl fungerande vidareutbildning i dessa frågor. Lärarna måste veta vart de ska vända sig när det ska efterfråga stöd eftersom detta inte sker av sig självt. Utifrån de tre idrottslärares beskrivning är det också viktigt att de som ger stödet, som till exempel SPSM genom rådgivare eller RC Syn, har kompetens inom både området idrott och hälsa och elever med grav synskada. Att vara ute i god tid och planera för fortbildning samt ett kontinuerligt stöd är nödvändigt enligt de tre intervjuade idrottslärarna. När lärare efterfrågar stöd eller fortbildning är det också av största vikt att det kommer i rätt tid.

En intressant fortsättning

I utvärderingen av Eriksson m.fl. (2005) betonas att idrottsämnet behöver utvecklas för att bättre möta barns skilda behov och möjligheter till lärande och utvecklandet av en god hälsa. I denna rapport skrivs att det är viktigt att hitta aktiviteter och undervisningssätt som får eleven att på egen hand stärka sin egen hälsa i ett livslångt perspektiv. Detta är en stor utmaning för lärare och idrottslärare men med rätt förutsättningar och med hälsoperspektivet framför prestationsperspektivet i ämnet är detta fullt möjligt.

En intressant fortsättning på detta arbete kan vara att rikta sig mot barnen/ungdomarna som har en grav synskada. Hur upplever de sin idrottsundervisning? Bidrar undervisningen till en positiv

syn på den egna kroppen? Vad har de för idéer om hur lärarna kan utveckla sitt sätt att undervisa utifrån deras perspektiv?

Dessa barn och ungdomars upplevelser och erfarenheter i idrottsundervisningen skulle med största sannolikhet leda till eftertanke och större kunskap hos idrottslärarna om hur undervisningen kan bedrivas och organiseras. På så sätt kan en utveckling ske så att alla elever i skolans idrottsundervisning får möjlighet att utveckla sina motoriska färdigheter och uppleva rörelseglädje tillsammans med andra, oavsett funktionsnedsättning.

Referenser

- Bengtsson, J (red.). (2005). *Med livsvärlden som grund. Bidrag till utvecklandet av livsvärlds fenomenologisk ansats i pedagogisk forskning*. Studentlitteratur: Lund.
- Blohmé, J. & Tornqvist, K. (2000). Barnsynskaderegistret i Lund, statusrapport per 2000-09-01. Lund.
- Blomqvist, S. & Fröjd, K. (2005). *Motorisk utveckling hos blinda*. SUH Svenskt utvecklingscentrum för handikappidrott. Rapport nummer 5.
<http://www.suh.se/rapporter.html>
- Eriksson, C., Gustavsson, K., Quennerstedt, M., Rudsberg, K., Öhman, M. & Öjjen, L. (2005). *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003 (NU-03) – Idrott och hälsa*. Stockholm: Skolverket.
- Jerlinder, K. (2005). *Rättvis idrottsundervisning för elever med rörelsehinder – dilemma kring omfördelning och erkännande*. Örebro Universitet: Universitetsbiblioteket.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lieberman, L J., & Houston-Wilsson C. & Kozub, F. (2002). Perceived barriers to including students with visual impairments in general physical education. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 19. s. 364-377.
- Lundgren, G., Rivera, T. & Westman, G. (2006). *Synguiden Skola – En vägledning för dig som möter elever med synskada i utbildning*. Specialpedagogiska institutet: Alfa Print AB.
- Merriam, S.B. (1998). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- O`Connell, M., Lieberman, L J. & Petersen, S. (2006). The Use of Tactile Modelling and Physical Guidance as Instructional Strategies in Physical Activity for Children Who Are Blind. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, August 2006. s. 471-477.
- Regeringskansliet (2004) *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolverket (2000): *Kursplaner och betygskriterier 2000. Grundskolan*. Stockholm: Skolverket och Fritzes.
- Skolöverstyrelsen. (1969 I). *Läroplan för grundskolan. Allmän del*. Stockholm: Liber.

Skolöverstyrelsen. (1969 II). *Läroplan för grundskolan. Supplement: Specialundervisning*. Stockholm: Liber.

Söderberg, A. (1999). *Delaktighet i grundskolan för elever med grav synskada – Vilka faktorer påverkar inklusionen?* Rapport nr 27 D-uppsats. Stockholm: LHS, Institutionen för specialpedagogik.

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet: Elanders Gotab.

WHO. (2001). *ICD1H-2 International Classification of Functioning and Disability*. Geneva: Assessment, Classification and Epidemiology Group, WHO.

Wiskochil, B., Lieberman, L J., Houston-Wilson, C. & Petersen, S. (2007). The Effects of Trained Peer Tutors on the Physical Education of Children Who Are Visually Impaired. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, June 2007, s. 339-350.

Elektroniska referenser

<http://glada.oru.se/studieinformation/VisaKursplan?kurskod=ID1009&termin=20091&sprak=sv>
2008 10 01 Senast uppdaterad 20080930

<http://glada.oru.se/studieinformation/VisaKursplan?kurskod=PE2401&termin=20091&sprak=sv>
2008 10 01 senast uppdaterad 20080925

<http://www.gih.se/templates/ihsFileList.aspx?id=2569> 2008 10 01 senast uppdaterad: ej angivet
men fastställd 2007 12 19

<http://www.spsm.se/Om-oss/> 2008 10 01 senast uppdaterad 2008 0930

<http://www.notisum.se/rnp/SLS/LAG/19820763.htm> 2008 10 01 senast uppdaterad: ej angivet
men utfärdad 1982 06 30

Bilaga 1. Informationsbrev till lärare

Hej XXXX !

Jag heter Per Källman är idrottslärare och arbetar på Resurscenter Syn/Ekeskolan i Örebro, en skola för synskadade med ytterliggare funktionsnedsättning. Jag ska vid sidan om jobbet skriva ett självständigt arbete i min utbildning på Stockholms Universitet, "Magisterexamen med ämnesbredd i Synpedagogik och Synnedsättning".

Mitt syfte med detta självständiga arbete är att undersöka och beskriva idrottslärares erfarenheter av idrottsundervisning i grupper där det finns en elev som har en grav synskada och att undersöka om det går att finna några faktorer för en framgångsrik och stimulerande idrottsundervisning

Eftersom gravt synskadade är en förhållandevis liten grupp och man som lärare på grundskolan statistiskt kanske inte möter mer än 1-2 elever under sin yrkesverksamma tid så tycker jag det finns en stor vinst med att samla erfarenheterna som finns för att dela med sig till andra lärare som är i samma situation. Jag vill lyfta fram några lärare i Idrott och Hälsa och deras erfarenheter av idrottsundervisning där man mött elev med grav synskada.

Studien kommer att genomföras med intervjuer av lärare i idrott och hälsa. Det jag är intresserad av är att belysa dina erfarenheter utifrån mitt syfte.

Intervjuerna kommer att spelas in på band. Allt insamlat material kommer givetvis att behandlas konfidentiellt de personer/skolor som ingår i studien kommer att vara anonyma. Jag vill också informera er om att ni när som helst kan avbryta intervjun eller avstå att svara på vissa frågor. Men min förhoppning är att intervjun ska kunna bli ett tillfälle att se tillbaka och sammanfatta de erfarenheter du gjort och att du vill dela med av dessa.

Jag kommer att kontakta er per telefon inom kort och höra om ni vill ställa upp i studien och i så fall bestämma plats och tid för intervjun.

Jag fick information av XXXXXXX att du har erfarenhet som mitt syfte kräver.

Med vänlig hälsning

Per Källman

tel XXXXXXX

Bilaga 2. Intervjumall

Bakgrund

Vilken utbildning har du?

Hur mycket erfarenhet har du av undervisning i en grupp där det finns en elev med grav synskada? Är det mer än en elev?

Deltog eleven med en grav synskada med övriga klassen på idrottslektionerna?

Fick eleven med synskada mer/mindre idrottslektionstid än de övriga i gruppen?

Hur tänkte du när du fick veta att du skulle få en elev med synskada?

Information och stöd

Fick du information om elevens synförmåga och vilka anpassningar som ev. skulle behöva göras?

Har du fått stöd t.ex. i form av fortbildning, specialpedagog, extra resurs eller annat stöd?

Upplevelser/erfarenhet

Hur upplever du att det fungerar med en elev som har en grav synskada i idrottsundervisning?

Anpassade du ditt sätt att undervisa/instruera?

Förändrade du innehållet i lektionerna?

Gjorde du några miljöanpassningar för att underlätta både för dig själv, gruppen och eleven med en grav synskada?

Har du uppmärksammat om det finns fysiska aktiviteter som fungerar bättre respektive sämre med anledning av att eleven har en grav synskada?

Råd

Vad anser du är viktigt att tänka på vid idrottsundervisning med en elev med en grav synskada i gruppen?

Vad skulle du vilja ge för råd till andra idrottslärare som kommer att möta en elev med en grav synskada?

Stockholms universitet
106 91 Stockholm
Telefon: 08-16 20 00
www.su.se

Stockholms
universitet